

ЗНАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Н.І. Білоконна, Б.Г. Друзь

Знання – особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Відображаються знання у поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях. Невід’ємними якостями справжніх знань є їх систематичність, усвідомленість, осмисленість, науковість.

Категорія "знання" є родовим по відношенню до різних його видів (побутове, частково-наукове, філософське, учбове), атрибутів (істинне, хибне), модальностей (необхідне, обґрунтоване, імовірне, неможливе).

Знання як єдність специфічних видів практичної і теоретичної діяльності, зорієнтовані на розкриття та використання механізмів розвитку і формування людини. При цьому виокремлюються дві форми існування педагогічного знання – імпліцитна й експліцитна і два аспекти його функціонування – діахронічний (історичний) і синхронічний.

У дидактиці термін "знання" 1) характеризує одну із найважливіших цілей навчання; 2) визначає, вказує на засіб педагогічного впливу; 3) розкриває зміст, внутрішні аспекти педагогічного процесу; 4) окреслює матеріал, в якому реалізується педагогічний задум.

Засвоєння знань – це довготривалий процес і водночас результат власної активності учня. Таке розуміння сутності навчальної діяльності висловлювали видатні психологи Л.С. Виготський, О.Р. Лурія, О.М. Леонт'єв, Г.С. Костюк. Воно залишається й досі актуальним і орієнтує педагогів-практиків на те, що навчання – це не передача знань в системі "вчитель → учень", це "активне самонавчання".

Знателюбність (допитливість, любов до знань, прагнення до пізнання світу) є важливим фактором організації навчальної діяльності, самоосвіти, наукового пізнання, це *духовна потреба особистості*. Без оволодіння науковими знаннями неможлива ні праця, ні елементарна культура людських відносин (В.О. Сухомлинський). Стан "голоду на знання" в особистості є найкориснішим. Справжнє духовне багатство створюється тоді, коли людина сама тягнеться до знань.

Український народний золотослів високо поцінює знання:

* *Знання – наче крихта землі, а те, що треба пізнати, – сама земля.*

* *Сильний у знаннях – сильний у всьому.*

* *Не пропадуть знання, здобуті у дитинстві.*

* *Вчений – завжди вчитель.*

* *Знаєш сам – навчи інших.*

* *Хоч і до ста років живи, та все одно вчись.*

* *Знання злодій не вкраде, в огні не згорить й у воді не потоне.*

У початковій школі зміст освітніх галузей визначається Державним стандартом (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 // Початкова школа. – 2001. - № 1. – С. 28-54).

Наприклад, освітня галузь "Мови і література" передбачає опанування молодшими школярами української мови та інших мов як засобу спілкування і пізнання, прилучення до скарбниць духовності і культури, літературних надбань українського народу і народів світу, виховання громадянськості, патріотизму, національної самосвідомості.

Зазначені цілі відображаються у змісті таких компонентів освітньої галузі, як українська мова, мова за вибором загальноосвітнього навчального закладу, читання.

Основною змістовою лінією мовної освіти у початковій ланці загальноосвітньої школи є комунікативна, яка передбачає формування та розвиток умінь слухати, говорити, читати і писати. Лінгвістична та українознавча лінії забезпечують відповідний обсяг знань про мову, умінь і навичок їх використання у мовленнєвій діяльності, а також уявлення про звичаї, побут українського народу, визначні події та постаті в історії України.

Зазначені освітні лінії пронизуються діяльнісною лінією, яка передбачає уміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати мовні факти.

Сутність початкової літературної освіти полягає в розвитку повноцінних навичок читання, ознайомленні школярів з дитячою літературою в поєднанні жанрових форм, авторської і тематичної різноманітності, у художньо-естетичному освоєнні тексту і дитячої книжки, у формуванні творчих здібностей.

Програма з математики для 1-4 класів будується за змістовими лініями, визначеними Державним стандартом початкової загальної освіти:

- властивості та відношення предметів. Лічба;
- числа і дії над ними;
- числові та буквені вирази;
- рівняння та нерівності;
- геометричні фігури та їх властивості. Геометричні тіла;
- вимірювання геометричних величин та обчислення їх значень;
- величини та одиниці вимірювання величин.

Змістова лінія "**Числа і дії над ними**" проходить наскрізно через увесь початковий курс математики і є стрижнем, навколо якого вибудовуються всі інші змістові лінії курсу.

В умовах відродження гуманітарної освіти в Україні, відтворення і зміцнення інтелектуального потенціалу нації чільне місце належить вивченню української мови – як рідної, так і державної.

Рідну мову як важливий засіб впливу на людину, як знаряддя освіти і виховання високо цінував К.Д. Ушинський. Він називав її "дивним педагогом", що "навчає напрочуд легко, за якимось недосяжно полегшеним методом". Обслуговуючи суспільство, мова виконує різні функції, життєво необхідні для цього суспільства, окремих його груп і кожної людини.

Українська мова в сучасній середній загальноосвітній школі – важливий навчальний предмет, опанування якого сприяє формуванню національно свідомої, духовно багатой мовної особистості. Пророчими виявилися слова І.Огієнка про місце рідної мови в системі шкільних курсів: "Найважливішою з шкільних наук, головною підвалиною шкільної освіти, безумовно, і поперед була і завше буде рідна мова".

Концепція початкової ланки школи передбачає кардинальну зміну пріоритетів цілей навчання, де на перший план висувається його розвиваюча функція, культ самостійності і нестандартності думки, що забезпечує здоровий інтелектуальний клімат класу. Оновлення змісту навчання здійснюється через введення спеціального курсу пізнавальних здібностей, щоб створити розвиваюче середовище для учнів, які навчаються за чинними про-

грамами, а також через введення альтернативних програм і підручників, нових інтегрованих курсів "Математика і конструювання", "Людина і світ", "Мова і культура спілкування" та ін.

Для прикладу тезисно окреслимо специфіку дидактичної форми подання *математичного знання*. З точки зору сучасних уявлень, математика – це сукупність дедуктивних теорій. У більш абстрактному вигляді й поняття інтересу до математики можна визначити як емоційно-пізнавальне ставлення людини до вивчення структур.

Сучасне розуміння природи математичного знання орієнтовано схематично конкретизується наступними ознаками: однозначність дефініцій; дедуктивний характер тверджень; алгоритмічність міркувань; використання принципу непротирічливості як центрального критерію обґрунтованості; відсутність апелювань до безпосереднього досвіду як засобу контролю за правильністю міркувань; максимальна обмеженість інтуїтивної основи, що проявляється в тенденції до використання спеціальної мови. Призначення схематичної характеристики специфіки математичного знання лише в тому, щоб акцентувати увагу на деяких ознаках відповідної галузі знань.

Формування знань – це завжди включення нових знань у структуру наявних (актуалізованих) знань. Закономірності, яким підпорядкований процес формування "знанневих структур", в загальній формі сформульовані у логіці.

Визначальними для гуманістично-орієнтованої технології освіти є такі дидактичні категорії: навчальне дослідження, процесуальна орієнтація, вирішення проблем, постановка і перевірка гіпотез, збір даних, експеримент, перенесення знань, моделювання, аргументація, прийняття рішень, співвіднесення моделі і реальності, рефлексивне, критичне, творче мислення, розвиток сприйнятливості, рольова гра, релевантність, пошук особистісних смислів тощо.

Інноваційні дидактичні пошуки вибудови і реалізації навчального процесу ґрунтуються на своєрідній пошуковій навчальній діяльності в контексті вироблення самим учнем власного досвіду. Видові напрямки пошукової діяльності такі:

- дослідницький теоретико-пізнавальний (постановка проблеми, висування і перевірка гіпотез, генерація ідей, проведення чи моделювання експерименту тощо);

- дискусійний (вияв і співставлення точок зору, позицій, підбір і пред'явлення аргументації тощо);
- моделюючий – у предметно-змістовному (імітаційно-ігровому) і соціально-психологічному (рольовому) цілеспрямуванні;
- рефлексивний – у гносеологічному і емоційно-почуттєво-особистісному цілеспрямуванні (інтелектуальна і емоційно-почуттєва рефлексія) [І.А. Зязюн, Г.М. Сагач].

Сьогодні діють різні педагогічні технології: сучасне традиційне навчання; технологія особистісно орієнтованого навчання; "громадянська освіта"; "уповноважена освіта"; "педагогіка життєтворчості"; "продуктивне навчання"; навчання на основі активізації і інтенсифікації діяльності учнів (ігрові технології, проблемне навчання, комунікативне навчання); навчання на основі дидактичного удосконалення і реконструювання навчальних матеріалів (модульно-блочне навчання); розвивальне навчання; інтерактивне навчання; навчання за інтересами, випереджувальне, програмоване, дистанційне навчання; педагогічні технології авторських шкіл і т.ін. Найважчий вид новаторства – бути новатором по відношенню до самого себе.